

Jsou křesťanské kořeny pro Evropu důležité?

Dámy a pánové,

byl jsem pozván, abych v nepříliš obsáhlé přednášce odpověděl na otázku, zda Evropa a zvláště budoucí Evropa potřebuje křesťanské kořeny. Svou přednášku bych mohl udělat opravdu stručnou. Řekl bych jednoduše, že ano, protože z nich vyrostla a nemůže bez nich existovat. Věc se mi jeví jednoduše jasná. Přesto se o tom zřejmě nějak pochybuje, protože podobná, ve své podstatě nesmyslná otázka může vzniknout. Proto je třeba upozornit na některé skutečnosti, aby nebyly opomíjeny. Jinými slovy, musím ke své odpovědi připojit pár argumentů. Omlouvám se, že zde neřeknu vůbec, ale vůbec nic nového. Ale snad ty staré a všeobecně známé věci trochu porovnám.

Něco nového tu ovšem je, a to je naše současnost. Stojíme předně v době dosud nevidaných integračních snah, dále v době nebývalé mravní krize a konečně prožíváme největší technologickou revoluci v dějinách lidstva. Ke všem těmto okolnostem budeme ve výkladu přihlížet.

Položme si nejprve otázku, co je to Evropa. Evropa je pojmem geografickým. Jako taková je definována, ale cítíme, že je to definice značně umělá. Tak např. je na východě plynule spojena s jiným kontinentem. Na západě je nejen nějakým uzounkým přemostitelným kanálkem oddělena Anglie a Irsko. Severní Afrika není od nejbližších evropských břehů oddělena radikálně velkým mořem. Pojem Evropa je jiným, totiž kulturně-politickým pojmem. Kulturně lze Evropu nejlépe

vymezit jako křesťanský svět v opozici k jiným kulturním světům. Prvé takové vymezení je spojeno s konfrontací Evropy s islámem. Byla to konfrontace náboženská, ale projevila se jako svrchovaně mocenská. Mohli bychom stejně dobře mluvit o tom, že šlo o konfrontaci mocenskou, která se opřela o zásadní rozdíly přístupu k životu dané náboženstvím. Křížové výpravy a boje s islámem byly prvním pochopením evropanství. Kulturní a náboženská, tj. křesťanská, identifikace vůči dalším světům, hinduismu a buddhismu, nevzaly na sebe pro západní Evropu podobu tak bolestně a tragicky vyhocenou, protože k sobě protivníci těžko mohli. Utrpení východní Evropy při ataku Mongolů ale svědčí o tom, že střet byl stejně ostrý. O ostrosti svědčí ostatně i osudy vcelku mírových a dobře míněných misí. Jezuité i jiné řády o tom mnoho vědí. Také osazování nového světa je poznamenáno kulturně-náboženskou podobou. To, co se nám jeví jako největší evropský zločin, je chování při konkvistě Ameriky a částí Afriky. Neomluvitelná nadřazenost Evropanů se tehdy projevila také tím, že přestali jednat podle zásad rytířského chování, protože se ocitli v jiném světě, kde se jimi necítili být vázání. Nutným důsledkem pak byly nejenom činy proti vší lidskosti, ale také podlomení těchto zásad na domácím, evropském, kontinentu.

Jako další si položíme otázku, co je onou kulturně definovanou evropskou identitou. Pravidelně se uvádí, že evropská kultura spočívá na třech sloupech, řecké filosofii, římském právu a židovsko-křesťanském náboženství. V hrubém shrnutí je to pravda. Detailnější rozbor by nás dovedl k mnoha upřesněním. Zde bych však rád připomenul, že kulturní pojem Evropa

se týká vlastně Evropy středověké a že Evropa vzešla z ohromného zmatku a směsice všeho možného v době helenistického synkretismu, který předznamenal pád Říše Římské. Není tu čas, abych ukázal, jak se při tom institut církve zhluboka napil z byrokratického poháru římské administrativy, jak na celá staletí byla Bible poznamenána pohledem řecko-římských filosofických škol, co znamenalo pro vývoj pojmu humanity, že římské pozitivní právo bylo zasnoubeno s židovským starozákonním pojetím Božího práva. Za podstatné pro naši úvahu považují, že pod obrovským povrchovým sjednocením dřímá totální rozpad a že to bylo křesťanství, které vyvedlo tehdejší svět z válečných zmatků a úpadku mravního i ekonomického k novému vzepjetí, které vydalo monumentální jednotu gotického světa. Není bez zajímavosti, že definitivní vítězný pochod křesťanství Evropou je spjat – současnými termíny řečeno – s novým managementem a jako nositel nových efektivnějších postupů v hospodaření.

Evropský sjednocovací proces byl plně nesen právě křesťanstvím. Intelektuální síť klášterů osazených skoro vždy mezinárodně a řízených nadnárodně je prvou vazbou evropské jednoty. Spolu s ní jdou proudy umělecké. Zanedlouho k síti klášterů přibyla síť univerzit rovněž zcela křesťanských. Je třeba vyzvednout, že obojí jsou v rámci jinak pyramidálně stavěné autoritativní a dokonce i dědičné moci prvky demokratickými – řády i univerzity své vedení volily a volí a vedení bylo a je periodicky obměňováno.

Evropská jednotka byla ovšem křehká nejen proto, že byla vrstvou spojující velké množství národních kultur a na ně vázaných proměnlivých států, ale především proto, že v hlubších kulturních vrstvách ležely rozdíly těžko překonatelné. Z bádání etnografických a archeologických víme dobře, že už v době kamenných kultur existovaly mohutné rozdíly mezi jihem a severem a dále, že v dobách kovových kultur existovaly zřetelné rozdíly dělící Evropu na východ a západ. Úspěch křesťanských misí pochopitelně závisel na

vhodné inkulturaci a nesporně jednotné křesťanství přijímalo v různých oblastech s různou intenzitou ráz svého podloží. Jde o něco podobného jako zbarvení téže květiny podle složení půdy, na níž roste. Není dost prozkoumáno, zda a jak souvisejí dva velké zlomy křesťanské jednoty s tímto hlubinným tektonickým pnutím. Je tomu ovšem tak, že jeden zlom v jednotě je dán hranicí severojižní oddělující oblast byzantskou a římskou, druhý má význačnější hranici východozápadní oddělující katolický jih od reformačního severu. Tvůrci jednotné Evropy by udělali dobře, kdyby si tyto skutečnosti uvědomili a ke kulturní rozmanitosti přistupovali citlivěji. Technologické propojení jízdních řádů, sjednocení měny, dohody o jednotném, v mezních oblastech hodně nepřirozeném čase jsou úkoly triviálně jednoduché. Vytvoření kulturní jednoty, kterou vyžaduje udržitelnost jednotných školních programů je úkol daleko složitější. Byrokraté ho nezvládnou a pokud ho zvládají, je to ke všeobecné škodě.

Poučný je také pohled na evropské kulturní dědictví. Opřeme se především o architekturu. Románský oblouk reprezentuje dobu rudimentální, ale jednotnou. Naproti tomu gotický oblouk ukazuje vrcholné vzepjetí, ale je zároveň ukazatelem toho, co nazýváme Evropou západní, kde přítomen je, a Evropou východní, kde ho nenajdeme. Příčiny toho jsou bolestné, dlouho trávající a dobře známé. Důsledky v mnohém trávají dodnes, protože došlo k rozdlům v myšlenkových postupech. Ne že by se na jedné straně myslelo lépe než na druhé, ale postup myšlení i argumentace jsou jiné. Diplomacie na to naráží už staletí. V době gotiky stanula

Evropa na vrcholu sjednocení ideje. Křesťanství prostupovalo vším, celou sociální škálou, celou intelektuální škálou, celým životem jednotlivce i skupin. Strmý vertikalismus gotiky byl ovšem příliš dominující a jakési horizontální vydechnutí přijít muselo. Ostatně vertikalismus dovedený ad extremum udělal by z kříže kůl a základní symbol i smysl křesťanství by se ztratily. Jenomže vše, co následovalo, nepřinášelo jen potřebný návrat k pozemské horizontále, ale přinášelo postupný, někdy skokový odklon od křesťanství. Důvody povětšinou byly v jádru ušlechtilé, jenže pod prapory humanity, svobody jedince, vědy a pokroku jsme dospěli až k postupnému vytlačení náboženství, v evropském případě křesťanství, do oblasti soukromí. Pak jsme zvolali, že Bůh je mrtev, a netrvalo dlouho a ocitli jsme se v pasti nadlidské pýchy, děsivých lidských konstrukcí přesně fungujícího světa. Dnes jsme řekneme šokováni hrůzami totalitních režimů, ale potácíme se v bezbřehé morální krizi a zdá se, že nejsme nedávnou minulostí poučeni. Současná Evropa je zraněnou a snadnou kořistí pro budoucího diktátora.

Ať se to komu líbí nebo nelíbí, problém je v tom, na co upozorňoval už Robert Cecil, když říkal, že společnost, která se doopravdy zcela odřekne náboženství a Boha, musí ve třetí generaci zahynout. Tímto výrokem ukázal Lord Salisbury na důležitou sociogenní funkci náboženství a na roli náboženství při vytváření a fungování právního řádu.

Pozitivní právo, legislativní rámec společnosti, pokud nejde o zvlášť diktatury, vychází z určitých premis. Tak např. vychází ze zásady Co není zakázáno, je dovoleno, která stojí a padá s předpokladem, že lidé se běžně chovají slušně. Dalo by se říct, že vychází z presumpce slušnosti. Jestliže se běžná slušnost začne rozpadat, je třeba zakazovat další a další věci a zákonodárci se změň na odborníky, kteří dopředu vymýšlejí všechny možné syčárny, které je třeba zakázat. Jestliže se mluví o mezerách v zákonech, znamená to, že je stále víc a víc neslušných lidí. Slušný člověk, je-li mu znám záměr rozumného zákona, nehledá mezery a klíčky, jak se mu vyhnout. Absurdní nárůst zákonných předpisů je projevem rakoviny zvané rozpad slušnosti. Jiným příkladem je presumpce nevin. Je to vlastně též předpoklad, že lidé jsou slušní a důvěryhodní. Opak musí být dokazován. Současná společnost má ve svém právním řádu tak silně pojatou presumpci nevin, že je propuštěn takřka jakýkoli zločinec na základě i jen malicherné formální nejistoty. Naproti tomu společnost jako celek, to je každý z nás, je hromadícími se zkušenostmi dovedena k pravému opaku. Nedůvěřujeme pomalu každému a nutí nás to k nákladným a obtížným opatřením, která brzdí a nakonec znemožňují život. Také nás omezují a otravují. Protože jsou krádeže a loupeže běžné, bráníme se alarmy. Protože jsou přepadení běžná, zmnohonásobujeme policii, ale protože jí po řadě zkušeností nedůvěřujeme, zajišťujeme si osobní ochranu. Jsme v paradoxní situaci, kdy poctivý člověk žije v samovazbě, v soukromém vězení a na svých cestách je eskortován dohlídacím dozorem. Za mřížemi našich domovů běží volný život zločinců. Protože nelze nikomu důvěřovat, máme armádu právníků, kteří sepisují smlouvy o smlouvě budoucí, a to o každé pitomosti, kterou slušní lidé rychle dohodnou a stvrdí podáním ruky. Máme vyčerpanou armádu notářů, kteří ověřují pravost našich podpisů pomalu i na přání babičce k narozeninám. Co je tato všeobšáhla nedůvěra jiného než všeobecně přijatá presumpce viny: každý člověk je darebák a potenciální nepřítel. To vše jsou důsledky nedostatku slušnosti. Nyní si položme otázku, co je to slušnost. Slušnost je nedefinovaný, nebo jen volně popsatelný soubor všeobecně přijatých pravidel chování. Slušnost, protože není formálně právně stanovena, nemůže být institucionálně hájena a vymáhána. Neslušného člověka nelze zatknout a odsoudit, pokud se nedopustí trestného činu. Jenže člověk, který nebyl trestně stíhán, zdaleka nemusí být slušný člověk. Slušnost může hlídat jen celek společenství a může se hájit tím, že neslušného člena začne vytlačovat na okraj a vytvářet na něj tlak přerušením vztahů. Neslušný kupec, který bude znám tím, že dítěti podstrčí nekvalitní zboží, se dopravuje toho, že k němu lidé přestanou chodit.

Rozdíl mezi pravidly slušnosti a pozitivním právem je také v tom, že na zákoně je možné se dohadovat a je možné ho měnit. O pravidlech slušnosti, mám teď na mysli ona zásadní pravidla, ne nějaká pravidla etiketní, se dohady nevedou. Mají charakter zákonů Božích, které platí samy o sobě, a lidé je mohou buď přijmout nebo odmítnout. Měnit je nejde. Jsou to pravidla obdobná zákonům fyzikálním nebo biologickým. Přitažlivost existuje bez ohledu na to, zda nám to vyhovuje nebo ne. Alkohol, drogy a jedy působí na organismus a diskusemi se to nezmění. Garantem těchto zákonů a pravidel je autorita stojící nade všemi bez rozdílu. Odstranění této autority – o tom mluví Lord Salisbury – vede k libovůli v řádu slušnosti a podlomení slušnosti zákonitě vede k pádu práva a rozkladu společnosti. Slušnost je zcela jistě transkulturálně platná a základy, o nichž mluvím, nalezneme všude, kde je člověk chápán jako svobodná a zodpovědná bytost. V Evropě je nesena řadu století křesťanskou tradicí a přerušit ji může znamenat vážnou krizi.

Vychází nám tedy:

1. Křesťanství je pro Evropu nutné jako tradiční tvar slušnosti a pro svou sociogenní funkci.
2. Křesťanství je pro Evropu potřebné jako její prvořadý a vlastně jediný identifikační rys.

Tyto dvě věci se dnes pozoruhodně proplétají a hlavně zaplétají. Jak se chová evropská společnost ke křesťanství?

Na jedné straně se obává konfrontace a v bezhlavé politické korektnosti, ale zároveň v ustrašené slabosti přešla od rovného práva na náboženství k diskriminaci křesťanství proto, že islám se cítí uražen kde čím. Tolerantní a moudří křesťané potíže dělat nebudou. Je to sebezáhubné i z hlediska budoucí politické samostatnosti. Na druhé straně křesťanství zpochybňuje pod prapory nového životního stylu, který přináší konzumní společnost se svými modlami. Přitom však skrývá zájem konzumních mocenských center za obavu před náboženskou válkou. Myslím, že pro islám není křesťanství vážným ohrožením. Nepřítelem islámu a živnou půdou terorismu je neomalená expanze konzumismu. Islám ovšem je schopný agrese a možná mu bude Evropa muset čelit. V tom případě nebude mít jinou adekvátní zbraň než právě své křesťanství. Nechce-li tedy Evropa vstoupit do náboženské války, neměla by bezhlavě trvat na novém konzumním náboženství, které nevytváří potřebnou soudržnost, ale plně uplatnit křesťanství jako duchovní dimenzi a základ svého společenského vývoje a ekonomického rozmachu.